

вчання біології (в майбутньому вони не планували вивчати біологію у внз), мали іноді найнижчу результативність навчання біології серед своїх однолітків.

Причина виявлених розбіжностей одержаних результатів, можливо, в відмінностях соціального життя сільських і міських школярів. Останні вже в основній школі, де іноді профілізація навчання починається з 5-ого класу, вмотивовуються до диференціації інтересів стосовно шкільних навчальних предметів. У той самий час в сільській школі (зокрема, в тій, що брала участь у даному експериментальному дослідженні) вказана умова навчання відсутня. Вплив на формування мотивації до навчання певному шкільному предмету сприяє і наявність у місті різноманітних профільних загальноосвітніх навчальних закладів, до яких йдуть вчитися учні міських шкіл вже після 8-ого класу. Наведені можливі причини різного рівня мотивації в учнів основної ланки середньої освіти міських і сільських шкіл до різних шкільних предметів, зокрема, шкільного курсу біології потребує ґрунтовного дослідження. Воно і становить напрямок нашої подальшої науково-методичної роботи.

Література

1. Коефіцієнт рангової кореляції Спірмана // <http://www.infamed.com/stat/s05.html>
2. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник для студентов пед. вузов: в 2 кн. / И. П. Подласый. - М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. - Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. - 577 с.
3. Сидорович М. М. Психолого-дидактичні основи формування теоретичних знань школярів / М. М. Сидорович, О. Е. Блінова // Природничі науки в школі: збірник наукових праць. - Херсон : Айлант, 2002. - Вип. 1. - С 31-37.

НАУКОВІ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ ЗА ІДЕЯМИ ПЕДАГОГІКИ ПЕТЕРА ПЕТЕРСЕНА

Степанюк А.В. (м. Тернопіль)

Використання ідей і здобутків зарубіжної педагогіки сприяє розв'язанню актуальних для сучасної вітчизняної школи соціально-педагогічних завдань розробки та послідовного втілення гуманної освітньої парадигми. Однак ефективне використання зарубіжного досвіду передбачає не пряме його запозичення з використанням готових результатів, а відбиття передових гуманістичних ідей у педагогічній національній свідомості, соціальної та культурної інтеграції вітчизняної та світової педагогіки, урахування специфіки і особливостей системи освіти України, а отже адаптації зарубіжних ідей і підходів до національної школи, до вітчизняної культури в цілому. Усе це і обумовлює актуальність поставленої в статті мети, а саме: на основі аналізу педагогічної концепції Йена-плану Петера Петерсена обґрунтувати шляхи творчого використання її прогресивних ідей у сучасній школі України.

Школи Йена-плану П. Петерсена характеризуються такими важливими ознаками:

1) провідна роль виховання: навчання повинне бути спрямованим на здобуття дітьми суспільних цінностей та пристосування людини до умов життя у суспільстві;

2) природовідповідне навчання: реалізація навчального процесу проходить у таких формах навчання, як бесіда, робота, гра та святкування;

3) заняття в гетерогенних "штам-групах": школа, основною організаційною формою якої є гомогенні класи, не може повністю скористатися природними процесами виховання та навчання; взаємна допомога, співпраця, дух команди, сприятливі умови для розвитку особистості школяра можуть бути реалізованими лише у гетерогенному групуванні дітей;

4) план роботи на тиждень замість традиційного розкладу занять: не регламентований час визначає навчання, а дитина; 45-хвилинний урок замінено на 55 хвилин, замість традиційного розкладу занять пропонується план роботи на тиждень, який передбачає: проектну роботу (обов'язковий програмний матеріал); диференційовані курси (вступні курси з математики, письма, читання); вільну роботу, використання тренувальних вправ; заняття з фізкультури; відпочинок на перерві; громадську діяльність дітей у житті школи (проведення святкувань, екскурсій, подорожей);

5) звіти успішності: в центрі оцінювання навчальної діяльності учнів знаходяться індивідуальні навчальні успіхи, соціальне навчання, урахування ключових компетенцій; упродовж навчання в школі дітей оцінюють у формі усних та письмових звітів;

6) проектні форми роботи: в центрі роботи учнів знаходяться такі форми проектного заняття: співпраця; відповідність навчального матеріалу інтересам учнів; сконцентрованість на темах, а також інші форми роботи, які характеризуються, насамперед, пізнавальною та дослідницькою діяльністю. Такі форми роботи мають вплив на "змістовну" роботу дітей, які добре знають, для чого вони вчать, для чого працюють, у чому полягає користь їхньої роботи;

7) пізнавальне, дослідницьке навчання: основним матеріалом для навчання в школах Йена-плану є життя; ефективне, тривале навчання може проходити лише у формах пізнавального, дослідницького навчання; діти мають можливість на заняттях, на яких використовується обов'язковий програмний мінімум, активно та на практиці пізнавати, експериментувати, досліджувати нові явища, плануючи та аналізуючи власну діяльність; навчання базується на розумінні та тривалому засвоєнні навчального матеріалу; у школі Йена-плану вчителі навчають дітей, а не просто викладають матеріал;

8) шкільна громада: якщо кожного учня розглядати як особистість, то слід звернути увагу на його життя за межами школи, тому що саме воно впливає на його поведінку в школі; інтенсивний контакт із батьками, вихователями та представниками громади є важливим для вчителів, які працюють у школі Йена-плану; батьки є необхідною складовою частиною школи, вони виступають партнерами та консультантами, впливають на події у школі;

9) шкільні приміщення: простір для навчання в приміщенні школи та в навчальних кімнатах відіграє важливу роль для педагогічної роботи; діти повинні почувати себе в навчальних приміщеннях добре, вони повинні працювати жваво, мати можливість для відпочинку, дотримувати правила поведінки, установлені П. Петерсеном; школа Йена-плану потребує таких приміщень, які сприяють спокійному, конструктивному співжиттю дітей, адже школа - це приміщення для роботи та життя;

10) усі діти залишаються дітьми: основній думці гуманістично зорієнтованої школи відповідає ідея захоплення до навчання усіх дітей, як здібних, так і таких, яким навчання дається важко, як здорових, так і дітей із незначними особливими потребами; дітей потрібно сприймати такими, якими вони є [4, с 17].

Петерсен виділяє такі переваги штамп-групи:

1. Упродовж окремих років навчання діти неодноразово є молодшими, середніми та старшими в групі. Через свою змінену позицію вони краще вивчають власні можливості та роблять внесок у групу. Тут можуть бути розвинуті потенційні якості лідера, молодші діти також можуть наставляти старших.

2. Діти довший час залишаються частиною групи (здебільшого впродовж трьох років навчання), причому збереженою є позитивна педагогічна атмосфера. Є безперервність та зміна, тому що щорічно діти покидають групу і приходять інші нові учні, у той час, коли частина дітей залишається в групі.

3. Старші діти можуть надати допомогу молодшим, що є природним явищем. Можна виграти від ширшого засвоєння учнями знань і вмінь, від здобуття

більшого досвіду. Діти можуть самостійно працювати.

4. Діти не залежать дуже сильно від вчителя. Існує самостійно організований потенціал в групі.

5. Лідери груп на тому самому рівні мають схожі проблеми, які можуть бути краще обговорені між собою.

6. Ігрові та робочі групи (спільні робочі групи) утворені природним чином.

7. Після паузи у навчанні, пов'язаної, наприклад, із хворобою, дитина залишається в тій самій "штам-групі".

8. Порівняння навчальних досягнень учнів має незначний негативний ефект. Дитина впродовж років не належить до "дурних" чи до "розумних".

9. Через точно розподілені відмінності у рівнях розвитку в різних сферах панує незначна конкуренція, яка більш притаманна дітям одного віку, є ширша основа для співпраці.

10. Лідер групи має бути найуспішнішим і вихованим учнем.

11. Діти кожного віку можуть у будь-який момент часу розвинути свій потенціал.

12. Обдаровані діти довше залишаються у своїй соціальній групі і можуть при цьому розвинути більш гармонійно, аніж діти, які на основі інтелектуальних показників дуже швидко проходять навчальний матеріал.

13. Діти, які володіють певними вміннями та навичками, можуть природним способом впливати, стимулюючи дітей, які ще не володіють цими навичками. Школяр на середньому етапі навчання, який вже читати, є, наприклад, для дітей, котрі ще не вміють читати, стимулом до того, щоб самому навчитися читати [9, с 76].

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що визначення змісту, форм і методів навчання, контроль за ефективністю педагогічного процесу у школах Йена-плану підпорядковано єдиній меті -цілісному розвитку дитини, її розумових, емоційно-вольових здібностей з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. Велика увага приділяється розробці мети програми особистісно орієнтованого навчання, яка полягає в створенні умов для самовизначення та самореалізації особистості стосовно навчально-пізнавальної сфери знань. При визначенні завершальної структури та змісту навчальної програми враховуються вікові особливості учнів, необхідність цілісного світосприйняття учнями, можливість самореалізації особистості впродовж усього процесу навчання; співвідношення та взаємозв'язок фізичного та природного навчального матеріалу. Відповідно до цього важливою складовою навчального процесу стають особистісно орієнтовані навчальні технології, які враховують вікові та індивідуально-психологічні особливості школярів.

Організаційні форми і методи навчання особистісно орієнтованого навчання впливають на навчальний матеріал, можуть видозмінювати і трансформувати його. Такий підхід підсилює особистісну скерованість навчання, оскільки переносить акцент з питання "чого навчати" на питання "як вчити": в центрі уваги педагога опинився не навчальний матеріал, а учень, його навчальна діяльність. Своєрідним є підхід до розробки змісту навчання. До всіх питань, зазначених у загальній навчальній програмі, учні можуть вносити свій індивідуальний зміст. Ім пропонують визначити індивідуальний зміст занять з предмета, поставити цілі, обрати теми, спланувати, проконтролювати й оцінити власну роботу. Однак вчителю потрібно організувати для цього відповідну діяльність, впровадити спеціальну методiku, відвести для цього зазначений час. Дана робота має вагомe значення для навчання школярів - чим більше учнів залучено до конструювання власного навчання, тим повніше буде їхня індивідуальна самореалізація та навчальна продуктивність [10, с 85].

Навчальні предмети в Йена-плані школі поділяються на обов'язкові та елективні. Перші чотири роки навчання в школі мають комплексний характер,

після чого учням пропонують різні елективні курси, метою яких є задоволення індивідуальних потреб, оптимальний розвиток сил, задатків, інтересів учнів, ширше виявлення їхньої самостійної діяльності, свобода вибору праці і, найголовніше, індивідуальний темп навчання, який залежить тільки від них. Навчання здійснюється на основі вивчення семи "сфер пізнання", у яких проходить процес орієнтування дітей у світі: вироблення та споживання (праця, використання та споживання товарів, стабільність); техніка (конструкції, машини та прилади, великі системи, матеріали та енергія, уміння користуватися технікою); комунікація (з людьми, з природою); навколишнє оточення та ландшафт (перебування людей, перебування рослин і тварин, земля як життєвий простір, планування у просторі); спільне життя (життя в маленькому крузі, можливості співжиття, спільний світ); річний круг (пори року, свята та святкування, навчальний рік); власне життя (я, бути людиною, "великі" люди) [11, с 154-157].

У педагогіці П. Петерсена не передбачене використання оцінок і табелів. Учителі намагаються зрозуміти, з якого моменту і якою мірою учню потрібні відгуки інших щодо його роботи та поведінки в групі. З третього року навчання складаються об'єктивний та суб'єктивний звіти, мета яких полягає в подачі інформації учням та їхнім батькам стосовно рівня успішності дітей. В об'єктивний звіт чи об'єктивну характеристику внесені спостереження та висновки вчителів, котрі впродовж останнього навчального року займалися з дитиною. Згодом даний звіт подається батькам для перегляду та критичного аналізу. На основі даного звіту лідер групи складає інший звіт, так звану суб'єктивну характеристику, яка, перш за все, призначена для дитини. У даний звіт подається лише та інформація, яка, на думку вчителя, є для дитини найкращою та має найбільший виховний вплив.

Особисті записи педагогів про стан успішності дитини у соціальній сфері та у навчанні допомагають при відгуках. Вони ведуться у формі ключових слів упродовж усього навчального року. Поряд із таким "щодеником" добре виправданим є ведення зошита "вчителя-учня", який повністю служить для особистого письмового діалогу між вчителем і дитиною. У принципі як учень, так і вчитель може записати власні побажання, потреби, проблеми та повідомити письмово про них іншому. Зошит залишається власністю дитини, батьки можуть у нього лише заглянути [12, с 36].

Таким чином, функціонування сучасної школи на науково обґрунтованих ідеях шкіл Йена-плану, які спрямовані на гуманізацію педагогічного процесу, дозволить забезпечити ефективність навчально-виховного процесу: розвиток школярів (підвищення якості знань учнів, формування їхніх пізнавальних інтересів, позитивних якостей особистості тощо); встановлення педагогічно доцільних взаємин учнів один з одним, учнів із учителем та батьками; формування доброзичливого клімату в групі, школі тощо. Однак розробка змісту, відбір форм і методів здійснення педагогічного процесу на гуманістичних ідеях зарубіжжя повинні жити і зростати на національному ґрунті, щоб у навчальному процесі всебічно відображалися культурно-історичні традиції, національний побут, ремесла, фольклор тощо. Тому реалізація різних підходів у практиці сучасної школи передбачає також використання вітчизняного педагогічного досвіду гуманістичних орієнтацій, що не дозволяє при використанні ідей будь-якої системи виховання та навчання втрачати свою національно-духовну ідентичність, сприяє органічному входженню зарубіжних ідей у сучасну школу і духовний простір національної культури, забезпечує педагогічно доцільне використання кращих досягнень вітчизняної та світової педагогіки, плідне інтегрування національних і світових гуманістичних педагогічних традицій. Через призму ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду минулого, зіставлення його прогресивних ідей із вимогами сьогодення можна вийти на ефективний шлях конструювання шкільної освіти XXI століття.

Література

1. Дичківська, І. М. Йена-план-школа Петера Петерсена. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. /І. М. Дичківська. - К.: Академвидав, 2004. - 352 с.
2. Мартинович, О. Проектний метод навчання у школах Єнського плану / О. Мартинович // Вісник Прикарпатського національного університету. - Серія : Педагогіка. - 2009. - Випуск XXVIII-XXIX. - С. 169.
3. Kluge, Barbara. Biografiscb.es zu Peter Petersen. Peter Petersen und die Reformpädagogik / Barbara Kluge, Klaus Hofmarm (Hg.). - Vierte Kurseinheit der Fernuniversität Hagen, 1994. - 247 S.
4. Petersen, Peter. Der Jenaplan einer freien allgemeinen Volksschule / Peter Petersen. -Langensalza: Beltz, 1927. - 41 S.
5. Petersen, Peter. Der kleine Jenaplan / Peter Petersen. - Weinheim und Basel : Beltz Verlag, 2001.-137 S.
6. Petersen, Peter. Führungslehre des Unterrichts / Peter Petersen. - 7. Aufl. Braunschweig : Westermann, 1963. - 243 S.
7. Petersen, Peter. Der Kameradschaftsunterricht und das gruppenunterrichtliche Verfahren nach dem Jenaplan / Peter Petersen // Pädagogik. - 1947. - H. 2. - S. 12-19.
8. Sandfuchs, Uwe. Kleine Grundschule und jahrgangsiibergreifendes Lernen : Schulerückgang als pädagogische Herausforderung / Uwe Sandfuchs. - Bad Heilbrunn/Obb. : Klinkhardt, 1997. - 191 S.
9. Dietrich, Theo. Die Pädagogik Peter Petersens: der Jena-Plan: Beispiel einer humanen Schule / Theo Dietrich. - [6. verb. u. erw. Aufl.]. Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1995.-214 S.

ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Сухомлинська О.В. (м. Київ)

Виховання – складна, нелінійна й багато в чому не визначена імовірнісна система, що відповідно вимагає багатоаспектного й багатовимірного підходу до її аналізу і проектування. Виявлення, визначення і кваліфікація суті кожної складової цієї системи, її місця в організації всього педагогічного процесу є надзвичайно складними завданнями, які не можна розв'язати, власне, педагогічними засобами. Теорія і практика виховання постійно стикаються з проблемою співвідношення реальності («буття») з виховними завданнями, з виховними ідеалами, устремліннями. Виховний процес тісно пов'язаний із станом суспільства, він спирається на реальність, рівень освіченості, умови, в яких живуть суспільство й конкретна дитина.

Спробуємо висвітлити зазначену реальність, яка є живильним середовищем для розвитку й розбудови виховних ідей і концепцій. Тим більше, що процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, – економічні, політичні, ідеологічні, культурологічні – мають швидкоплинний, змінюваний характер. У сучасному ідеологічному просторі України постійно стикаються інтереси, цінності певних політичних і владних, провладних і опозиційних структур та угруповань, які мають характер протистояння та відкритої боротьби. У такі процеси втягуються якнайширші верстви населення, і серед них молодь. Це перший аспект трансформаційних змін, що відбуваються в суспільстві.

Другим аспектом є зміни в світовому та загальноєвропейському просторі, що також мають тенденцію до багатовимірності: тут стрімко змінюються суспільний напрям діяльності, ринок праці, розширюються комунікації та інформаційне поле, відбувається вільний рух людей і товарів, уніфікуються системи освіти. В сучасному світі багато економічних, соціальних і культурних явищ існують і розвиваються як мережеві, тобто такі, що об'єднуються між собою й ігнорують кордони, особливо політичні та